

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація

У статті зосереджено увагу на виявленні особливостей застосування дидактичних ігор на уроці української мови в початковій школі. Представлено ряд вправ, які сприяють дидактичній меті уроку.

Ключові слова: *дидактична гра, початкова школа, вправи.*

Аннотация

В статье сосредоточено внимание на выявлении особенностей применения дидактических игр на уроке украинского языка в начальной школе. Представлен ряд упражнений, которые способствуют дидактической цели урока.

Ключевые слова: *дидактическая игра, начальная школа, упражнения.*

Summary

The article focuses on identifying the features of the use of didactic games in the Ukrainian language lesson in elementary school. A series of exercises that contribute to the didactic purpose of the lesson are presented.

Keywords: *didactic game, elementary school, exercises.*

Важливим показником розвитку, освіченості нації (суспільства) є її мова. У Національній доктрині розвитку освіти серед пріоритетних напрямів державної політики визначено «розширення україномовного освітнього простору», «збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови» [10, с. 4–6]. Тому одним із найголовніших завдань школи й педагогів зокрема є навчити школярів змістовно, граматично правильно і стилістично вправно висловлювати свої думки.

З-поміж усіх предметів початкового шкільного курсу вирішальна роль у навчанні, вихованні і розвитку особистості належить рідній мові. Адже саме від умінь і навичок із рідної мови (*читати, запитувати, відповідати, розповідати,*

переказувати почуте й прочитане, висловлювати свої думки усно й письмово) залежить успіх молодших школярів в оволодінні знаннями з усіх інших предметів, зростання його загального розвитку, підвищення культурного рівня, розширення кругозору тощо. Вивчення української мови молодшими школярами є початковим етапом виховання мовної особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграє дидактична гра.

Мислення дитини, як зазначав В. Сухомлинський, починається із здивування, а звідси – вимога до створення емоційної комфортності. Таку комфортність учнів на уроках в початкових класах забезпечує використання гри, ігрових ситуацій [13, с. 127]. Проблема застосування гри не нова, але актуальна. Розробкою теорії ігор, з'ясування ролі, структури та їх значення для виховання і навчання дітей займалася низка науковців: психологи (Л. Виготський, О. Леонт'єв, Д. Ельконін), педагоги (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Н. Кудикіна, В. Крутій, О. Савченко та ін.).

У сучасній лінгводидактиці ігрова діяльність у центрі досліджень А. Богуш, М. Вашуленка та інш. Відтак, В. Сухомлинський писав: «Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливаються життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [14, с. 95].

Проблеми використання ігор на уроках української мови досконало були розглянуті низкою вчених: А. Арсірієм, В. Бадером, О. Біляєвим, Л. Варзацькою, І. Діваковою, Т. Донченком, Р. Жуковською, Л. Ільяницькою, С. Караманом, М. Пентилюк, Т. Чумак, П. Щербанем та ін.

Дидактична гра – гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок [6, с. 27].

Мета статті – з'ясувати особливості використання дидактичних ігор на уроках української мови в початковій школі.

Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, справедливо вбачає в них можливість ефективної взаємодії педагога та учнів,

продуктивної форми їх спілкування з наявними елементами змагання, безпосередності, природного інтересу.

Використовують дидактичні ігри в навчанні та вихованні учнів усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини. Удаються до них і після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять. Нерідко ігри з дидактичними матеріалами є основним засобом навчання і виховання, за допомогою яких вчитель готує дитину правильно сприймати об'єкти і явища навколишнього світу.

Як ігровий метод навчання дидактична гра постає у двох видах:

1) *власне дидактична гра*. Ґрунтується на автодидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації учнів;

2) *гра-заняття (гра-вправа)* [11, с. 19].

Провідна роль у ній належить вчителю, який є її організатором. Під час гри-заняття учні засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне опанування знань і вмінь відбувається в практичній діяльності за активізації мимовільної уваги і запам'ятовування. У дидактичній грі як формі навчання взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього вчитель одночасно навчає учнів і бере участь у їхній грі, а учні граючись навчаються. Здатність дидактичної гри навчати і розвивати дитину через ігровий задум, дії і правила С. Дорошенко визначає як автодидактизм [5, с. 35].

Пізнавальний зміст навчання виявляється в його дидактичних завданнях, які педагог ставить перед учнями не прямо, як на занятті, а пов'язує їх з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, засвоєння пізнавального змісту відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій (приховування і пошуку, загадування і відгадування, елементів змагання у досягненні ігрового результату тощо).

Основним стимулом, мотивом виконання дидактичного завдання є не пряма вказівка вчителя чи бажання учнів чогось навчитися, а природне прагнення до гри, бажання досягти ігрової мети, виграти. Саме це спонукає школярів до розумової активності, якої вимагають умови і правила гри (краще сприймати об'єкти і явища навколишнього світу, уважніше вслуховуватися, швидше орієнтуватися на потрібну властивість, підбирати і групувати предмети та ін.).

Дидактична гра як самостійна ігрова діяльність можлива лише за доступності дидактичних завдань для сприйняття школярами, наявності у них інтересу до гри, засвоєння ними правил та ігрових дій, які, у свою чергу, залежать від рівня ігрового досвіду.

Для того, щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задовольняли інтереси учнів, вчитель повинен добирати їх відповідно до програми для кожної вікової групи, враховуючи пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань і дій. Творче ставлення педагога до справи є передумовою постійного й поступового ускладнення, розширення варіативності ігор. Якщо в учнів згасає інтерес до гри, вчитель ініціює спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнення правил, включення до пізнавальної діяльності різних аналізаторів і способів дій, активізацію всіх учасників гри.

Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід дитини, забезпечує розвиток сприймання. Розв'язання дидактичного завдання формує також і волю. Добросовісне виконання правил вимагає витримки, дисциплінованості, привчає до чесності, справедливості, впливає на розвиток довільної поведінки, організованості. Зміст і правила дидактичних ігор допомагають формуванню в учнів моральних уявлень і понять (про бережливе ставлення до предметів як продуктів праці дорослих, про норми поведінки, стосунки з однолітками і дорослими тощо) [6, с. 27].

Отже, як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток школярів. Поєднання в них навчального змісту з ігровим

задумом і діями вимагає від вчителя майстерного педагогічного керівництва ними.

Дидактична гра має сталу структуру, що відрізняє її від інших видів ігрової діяльності. Основними елементами, які одночасно надають їй форми навчання і гри, є дидактичні та ігрові завдання, правила, ігрові дії, результат.

Правила кожної дидактичної гри обумовлені її змістом та ігровим задумом, вони визначають характер і способи ігрових дій дитини, організовують і спрямовують її стосунки з іншими школярами, спонукають керувати своєю поведінкою, оскільки йому часто доводиться діяти всупереч безпосередньому імпульсу [6, с. 28].

Дотримання правил вимагає від дитини вольових зусиль, уміння взаємодіяти з іншими, переборювати негативні емоції у зв'язку з невдачами тощо. У дидактичній грі правила є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки. Основою, сюжетною канвою дидактичної гри є ігрові дії, завдяки яким учні реалізують свої ігрові задуми. Без підпорядкованих певним правилам дій гра неможлива [1, с. 36].

Результатом дидактичної гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Для вчителя результатом гри є рівень засвоєння школярами знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин.

Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможлиблює гру [2, с. 48].

Найефективнішими є ті уроки української мови, на яких використовують різноманітні форми роботи, збагачують їх знахідками своїх творчих шукань.

У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися. самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Дидактичні ігри на уроках української мови можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень і понять, для повнішого і глибшого їх осмисленого засвоєння, формування графічних умінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору. Систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання [7, с. 102].

У дидактичних іграх діти спостерігають, порівнюють, класифікують предмети за певними ознаками, виконують аналіз й синтез, абстрагуються від несуттєвих ознак, роблять узагальнення. Багато ігор вимагають уміння висловлювати своє думку в зв'язній і зрозумілій формі, використовуючи термінологію.

Щоб ігрова діяльність на уроці проходила ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог:

1. Готовність учнів до участі в грі. (Кожен учень повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити мету її, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі).

2. Забезпечення кожного учня необхідним дидактичним матеріалом.

3. Чітка постановка завдання гри. Пояснення гри – зрозуміле, чітке.

4. Складну гру слід проводити поетапно, поки учні не засвоять окремих дій, а далі можна пропонувати всю гру і різні її варіанти.

5. Дії учнів слід контролювати, своєчасно виправляти, спрямовувати, оцінювати.

6. Не можна допускати приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінка за поразку в грі, глузування тощо). Ігри важливо проводити систематично й цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи й урізноманітнюючи їх у міру нагромадження в учнів знань, вироблення вмінь і навичок, засвоєння правил гри, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості тощо.

7. Дидактичні принципи організації ігор: доступність, посильність, систематичність [9, с. 31].

У грі повинні брати участь усі учні класу. Тому завдання треба добирати короткі, посильні, розраховуючи на відповіді всіх учнів класу.

Успіх проведення гри залежить від дотримання вимог:

- а) ігри мають відповідати навчальній програмі;
- б) ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними;
- в) відповідність гри віковим особливостям учнів;
- г) різноманітність ігор;
- д) залучення до ігор учнів усього класу [12, с. 66].

Аналіз науково-методичної літератури показав, що на сьогодні нема чітких підходів до визначення дидактичного статусу ігри. Уважаємо, що для пізнавальної діяльності молодших школярів гра є тим засобом, що допомагає комунікувати в різних мовленнєвих ситуаціях та засвоїти мовний матеріал. Безперечно, гра дає можливість ефективніше засвоїти мовний матеріал і застосувати в практичній діяльності. І. Лапшина вважає, що, наприклад, орфографічні навички краще набувати граючи. «Діти сприймають насамперед ті об'єкти, які викликають безпосередній емоційний відгук, емоційне ставлення. Те, що є живим, яскравим, цікавим, діти засвоюють більш міцно. Тому орфографічний матеріал їм слід подавати у нетрадиційній, цікавій формі» [8, с. 14].

У процесі нашого дослідження ми акцентували увагу на різних мовленнєвих ігрових вправах. Наведемо приклади:

1. Гра-вправа «*Керуй своїм диханням*».

Обладнання: олівці, ватні кульки.

Хід гри. Учень силою видихуваного повітря перекочує по столу ватну кульку, олівець. Можна трохи ускладнити цю вправу: зробити на столі з трьох олівців «ворота» і запропонувати дути на ватну кульку, пробуючи загнати її у ці «ворота». Ця гра спрямована на кожного учня.

2. Гра-вправа «*Говори правильно*».

Обладнання: звукові схеми.

Хід гри. Учитель вимовляє слово, учні відстукують його ритм, таким чином утворюючи мелодію слова, а потім речення. До окремих слів добирають звукові схеми. Перемагає той, хто правильно дібрав звукові моделі до слів.

3. Гра-вправа «*Закінчи речення*».

Обладнання: предметні малюнки.

Хід гри. Учитель пропонує початок речення і предметні малюнки. Учні вибирають речення, доповнюють його предметними малюнками. Завершується робота складанням діалогу «Я вибрав цей малюнок, а ти?». Переможця за кращий діалог обирають учні.

4. Гра «*Підбери фразу*».

Обладнання: малюнки різної тематики.

Хід гри. Вибрати малюнок і скласти до нього речення із трьох-п'ятих слів. Наприклад: «Ми побували на озері Вікторія». Запропонувати учневі доповнити речення одним новим словом і промовити усю фразу повністю. Далі доповнити ще одним словом і знову сказати усю фразу цілком. Учні обирають правильно побудоване речення. Завершуються такі ігрові вправи складанням усних зв'язних висловлювань. Вони можуть бути у діалогічній чи монологічній формах. – мовних.

5. Гра «*Український віночок*».

Обладнання: різнокольорові пелюстки із паперу, український вінок.

Хід гри. Учитель роздає учням різнокольорові пелюстки із словами – іменниками, що належать до чоловічого, жіночого, середнього родів. Школярі за завданням учителя, працюючи в групах, умовно сплітають «іменниковий віночок». Перемагає та група, яка швидше сплете віночок.

6. Гра «*Знай свій рідний край*».

Обладнання: письмове приладдя, словникові слова для довідок.

Хід гри. Дібрати і записати певну кількість (5–10) власних назв Вінниччини (прізвищ, імен, кличок тварин, назв міст, сіл, річок тощо).

Переможцем вважається той, хто першим правильно виконає завдання. – лексичних.

7. Гра «*Це моє, це українське*».

Обладнання: на дошці карта України, картки із словами.

Хід гри. До визначених учителем слів – добрий, щирий, відданий, працьовитий, шанобливий, мужній – учні в групах добирають синоніми та слова-іменники відповідно до тематики соціокультурної лінії Державного стандарту загальної початкової освіти галузі «Мови і літератури». Виконавши це завдання, складають речення про рідну Україну. Перемагає група, яка виконала безпомилково. Безперечно, навчально-ігрова діяльність є домінантною.

Т. Донченко у праці «Мета одна, уроки – різні» визначив чотири вимоги, без урахування яких не можна віднести ту чи іншу навчальну діяльність учнів до дидактичних ігор. На його думку, грою можна назвати таку навчальну діяльність, в якій присутній хоча б один із наступних елементів:

1. Елемент очікування несподіванки – поява, зникнення, пошук і знаходження, непередбачене повторення дії в грі тощо.

2. Елемент загадки, що інтригує дітей, стимулює їхню творчу фантазію, мобілізує дитячий досвід.

3. Елемент руху.

4. Елемент змагання [4, с. 14].

Отже, дидактичні ігри, використані на уроках української мови в органічному поєднанні, розвивають не лише мовлення. Ці ігри добре допомагають розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, вміння класифікувати предмети, порівнювати їх, узагальнювати, диференціювати.

Література

1. Артемова Л. Вчися граючись. Київ, 2000. 257 с.
2. Бондаренко А. Дидактические игры в школе. Москва, 2001. 201 с.
3. Донченко Т. Мета одна, уроки – різні // Урок української. 2000. № 11–12. С. 14–16.
4. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності // Дивослово. 2005. № 4. С. 36–38.

5. Дорошенко С. Методика викладання української мови в початкових класах. Київ, 2002. 398 с.
6. Льяницька Л. Ігрові проблемні ситуації // Школа. 2004. № 7. С. 27–28.
7. Караман С. Методика навчання української мови в гімназіях: Навч. посіб. Київ, 2000. 272 с.
8. Лапшина І. Орфографічні навички набуваєм граючи // Учитель початкової школи. 2014. № 12. С.12–15.
9. Наумчук М. Уроки рідної мови в початковій школі. Тернопіль, 1999. 48 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття // Освіта України. 2001. № 29. С. 4–6.
11. Павленко С. Ламаймо голови над головоломками // Урок української. 2000. № 8. С. 19–21.
12. Потапенко О. Методика викладання української мови. Київ, 2002. 126 с.
13. Сухомлинський В. Сто порад учителю // Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 3 Київ, 1976. 253с.
14. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 3. Київ, 1977. 670 с.

Тетяна Поровай

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Богатько В. В.)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація

Статтю присвячено розгляду психолого-педагогічного аспекту розвитку творчих здібностей молодших школярів. Проаналізовано підходи щодо дослідження творчих здібностей.

Ключові слова: творчі здібності, учень, креативність.

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению психолого-педагогического аспекта развития творческих способностей младших школьников. Проанализированы подходы к исследованию творческих способностей.

Ключевые слова: творческие способности, ученик, креативность.

Summary

The article is devoted to the consideration of the psychological and pedagogical aspect of the development of creative abilities of younger students. Approaches to the study of creative abilities are analyzed.

Keywords: creative abilities, student, creativity.